

MURSKA SOBOTA

IVAN ZELKO

1. IME KRAJA IN NJEGOV IZVOR

Ko so Madžari v XI. stoletju sedanje prekmursko ozemlje povsem pritegnili v svojo civilno in cerkveno upravo,¹ je po takratnem zahodnem pravu priključeno ozemlje postala madžarska kronska zemlja. Madžarski kralj je posamezne zemljiške komplekse podeljeval kot kronski fevd svojim vazalom. Konec XII. in v XIII. stoletju se na sedanjem prekmurskem ozemlju javljajo poleg manjših naslednji večji zemljiški kompleksi, s katerimi je razpolagal madžarski kralj kot s svojim fevdom ter jih podeljeval svojim zvestim plemenitnikom:

a) Zemljišče *Lindua* s središčem v Gornji Lendavi (pri Gradu), katerega prvotni obseg označuje listina iz l. 1208;²

b) zemljišče *Dobra*, imenovano po kraju *Dobra* (Neuhaus v Avstriji). Omenja se l. 1213,³ a l. 1387 so imenoma naštetih vsi kraji, ki so spadali pod upravo gradu *Dobra*;⁴

c) zemljišče ob Rabi, ki ga je madžarski kralj Bela III. l. 1183 podelil *cistercijskemu redu*;⁵

č) zemljišče *Lindua* s središčnim gradom v [Dolnji] *Lendavi*. Prvič se omenja l. 1198⁶ še kot manjši zemljiški kompleks, ki so ga *Haholdi*, poznejši *Bánffyji*, v XIII. in XIV. stoletju zelo razširili⁷ — in

d) zemljišče *Belmura*, ki se je prvotno razprostiralo med rekama Ledavo in Muro ter med črti Rakičan—Satahovci in na severo-zahodu Pužavci—Krajna, z izjemo nekaterih krajev.⁸

Eden najstarejših in v visokem srednjem veku v okviru zemljišča *Belmura* ob dvoru istega imena najstarejši kraj je bila *Murska Sobota*.

Pred razpravljanjem o Murski Soboti kot srednjeveškem mestu se hočem ozreti na izvor krajevnega imena *Sobota*. Oba sestavka sta vsebinsko nadaljevanje »Soboških jobagionov«.⁹

O izvoru krajevnega imena *Sobota* je v preteklosti razpravljala Fr. Miklošič.¹⁰ Vendar se v podrobnosti ni spuščal in njegova razlaga tudi ne temelji na najstarejših historičnih zapisih krajevnega imena samega. Zato se ne more imeti za dokončno.

Historični zapiski, ki pridejo v poštev pri ugotavljanju prvotne oblike krajevnega imena *Sobota*, so predvsem tile:

1348: via de civitate Redegee(r) ad *Murazombata*;¹¹ 1365: poss. *Murazumbata*; 1366:

Item in districtu Beelmura civitas *Murazumbota*;¹² 1394: Michaellem Jacobi, Rectorem curate ecclesie sancti Nicolai de *Murazombatha*, Jaurinensis diocesis;¹³ 1398: curia prope *Mura Zombotham*;¹⁴ 1423: poss. *Mura Schombath*, oppidum *Murazumbath*; 1431: civitas *Murazombathya*;¹² 1627: visitatio ecclesie *Muray Szombathiensis*, proventus ministri oppidani ad templum S. Nicolai, az *Muray Szombati városiak* [= murskosoboški tržani];¹⁵ 1698: in oppido *Murayszombat*;¹⁶ 1739: ex *Szobota*; 1743: ex *Szobotha*, ex *Szobota*, ex oppido *Murayszombath*; 1744: ex *Sobotha*;¹⁷ okoli 1830: v *Szoboti*, *Szobota*;¹⁸ 1848: *Szobota*.¹⁹

Pozornost vzbujajo topografski podatki iz XIV. stoletja, ki so obenem najstarejše znane oblike krajevnega imena *Sobota*, in sicer: *-zombata*, *-zumbata*, *-zumbota*, *-sombatha* in *Zombotha(m)*. Na prvi pogled je jasno, da je to prvotna slovenska oblika z nazalnim vokalom. Madžarska oblika ne more biti, ker se pomadžarjena oblika glasi *Szombat* (*Zombat*, *Zumbath*), brez končnice *-a*. Ta prvotna slovenska oblika je mogla preiti v madžarski jezik v času, ko je pri Slovencih bil nazalni vokal še v rabi. Po izsledkih in ugotovitvah slavistov so nazali v slovanskih jezikih izginili v X.—XI. stoletju. Kolarič v svoji razpravi o nosnih vokalih v prvotni slovenščini pride do zaključka, da so nazali v slovenščini, vsaj v nekaterih narečjih, izginili že proti koncu X. stoletja, kakor to kažejo tudi brižinski spomeniki, in da so poznejše pisave vokal + nazalni konzontant za slovenske nosnike zvečine le historične, pisarniške oblike.²⁰

Isto ugotavlja madžarski slavist Kniezsa in pravi: »Ako je torej v madžarski obliki krajevnega imena pričujoč nazal, to dejstvo kaže na to, da so Madžari ime prevzeli v X. stoletju ali pa najpozneje do srede XI. stoletja, ker se glasovni razvoj ni izvršil v vsaki pokrajini istočasno.«²¹

V bližini Sobote je kraj Krog, ki je omenjen l. 1298 brez nosnika: *Korug circa Muram*.²² Prav tako l. 1331: *Nogkorug*²² [*Nog-nagy*, slov. veliki]. Poznejše oblike so dane nekatere z nazalom, druge brez nazala. Oblike, zabeležene pod vplivom slovenske izgovarjave, so brez nosniškega vokala, le madžarske so z nazalom. Torej v bližini Sobote najdemo dokaz, da ob koncu XIII. stoletja pri prekmurskih Slovencih nazala ni bilo in so oblike:

-zombata (1348), -zumbata (1365), -zumbota (1366), -sombatha (1394), Zombatham (1398) le madžarske historične, pisarniške oblike, ki datirajo iz dobe, ko je pri Slovencih nosnik bil še v rabi.

Slovenska ljudska oblika je bila in je še *Sobota*. Vse madžarske pisarniške oblike so pisane z dodatkom *Murska* [Mura, Murai, Muray]. Ni izključeno, da izraz »Murska« poteka od prvotnega poimenovanja zemljišča Belmura. Starejše ime za zemljišče Belmura je bilo namreč *Mura*, na primer: 1233: terram *Murvam*;²³ 1234: *Murva*.²⁴ — V tem primeru je Madžarom ime *Muraiszombat* toliko pomenilo kot: *Sobota*, ki stoji v okviru zemljišča *Mura*. — V nasprotnem primeru pa je v neposredni zvezi z rečnim imenom *Mura*.

Ime *Sóbota* moremo izvajati: a) od *sobote* < *szbota* (dies sabbati), dneva v tednu. Tega naziranja je Miklošič.¹⁰ Ali b) od osebne imena *Szбота* (sabbatum).²⁵ — Predimo obe možnosti.

Na področju Spodnje Panonije, sedanjem madžarskem ozemlju, je več krajevnih imen, katerih poimenovanje izhaja od dneva v tednu, ko je bil v kraju tedenski sejem. Madžarski slavist Melich jih našteva: *Hétföhely* (hétfő = ponedeljek), *Kedhely* (kedd = torek), *Szerdahely* (szerda = sreda), *Csütörtökhely* (csütörtök = četrtek), *Péntekhely* (péntek = petek) in *Szombathely* (szombat = sobota).²⁶ — Ozrmo se le na dva primera iz bližine Prekmurja.

Južno od Zalalövö je danes pristava *Csütörtökhely* nekdanj pomemben kraj, o katerem pravi listina iz l. 1327, da je bil tamkaj že od nekdanj tedenski sejem (... forum ... quod in possessione Chuturtukhel vocata feria quinta antiquitus celebratur).²⁷

Drugi primer je *Kethely* (1423: Kethel),²⁸ kraj vzhodno od Monoštra, ob slovenski etnični meji, katerega nemško ime je *Marckl*²⁹ in slovensko *Trošče*, *Trôušť'ä*³⁰ od * *Trgoušť'ä* < *Trgovišče*. Prvotno je bil v kraju *Kethely*, (Keddhely, kedd = torek) torek tržni dan. Zato slovensko ime *Trošče* od *Trgovišče* in nemško *Marckl*.

Ali je morda v Murski Soboti bil sobotni dan stalni tržni dan? Iz najstarejšega historičnega zapisa o sejmih v Soboti (1479: nundine in oppido Murayzombath)³¹ ni mogoče sklepati na tedenski sejem v Soboti, niti ne nasprotno. Da je *Sobota* imela pravico do nekaj sejmov na leto že dolgo pred l. 1479, sledi iz dejstva, da se l. 1366 imenuje kot mesto [civitas], pozneje kot trg [oppidum]. Značilna pravica trga ali mesta je prav pravica do enega ali več sejmov na leto.³² Posredno o soboških sejmih poroča protestantski vizitacijski zapisnik iz l. 1627. Ko našteva kantorjeve (scholae rectoris) dohodke, med drugimi dajatvami navaja: »ob vsakem sejmu je vsak otrok, ki obiskuje šolo, dolžan dati po palec širok nož ali namesto noža 3 grošče«. ³³ Tedenski tržni dan se s to dajativjo ne da vskladiti. Pač pa se iz nje zanesljivo sklepa, da je *Sobota* imela v srednjem veku več semanjih dni. Zanimivo je vedeti, čeprav se z novejšim stanjem starejše nikakor ne more dokazovati, da je *Sobota* imela l. 1906 sedem letnih semanjih dni, toda nobenkrat ne v soboto, razen ko je datum padel na soboto.³⁴

Zoper razlago s sobotnim dnevom govori tudi dejstvo, da se v madžarščini krajevno ime *Sobota* nikoli ne navaja z dodatno madžarsko besedo *-hely*, kot je to dosledno, pri madžarskih krajevnih imenih, katerih poimenovanje izhaja od dneva v tednu, v

Murska Sobota: sodobna M. Sobota. Na desni strani slike katoliška cerkev, sredi evangeličanska cerkev, levo od nje park z gradom (Foto: J. Horvat)

katerem je bil sejem. Ta *-hely* ustreza slovenskemu končniškemu obrazilu *-išče*. Tudi je različen naglas med *sobóto*, dnevom v tednu, in *Sóboto*, krajevnim imenom.

Več znakov kaže, da krajevno ime *Sóbotota* izhaja od osebne imena *Sobota* < *Sq̄bota*. Po slovanskem svetu so znana osebna imena iz osnove: *Sq̄bota*.³⁵ Za pojasnilo naj služijo predvsem primeri iz Spodnje Panonije, in sicer osebna imena: *Zumbota*, *Zumbot* (*Sombot*) in *Sobotin*.

Med osebnimi imeni slovanskega izvora navaja madž. slavist *Melich* primere: *Sombot* (l. 1137), *Zumbota* (l. 1152), *Zumbot* (*libertinus*, l. 1198) in žensko ime *Zumbotca* (l. 1198).³⁶ Primer osebne imena *Zumbota* (l. 1152) je do črke enak prekmurskemu krajevnemu imenu: *Zumbota* < *Sq̄bota* > *Sóbotota*.

V prvih treh stoletjih po madžarski zasedbi Spodnje Panonije je med tamkajšnjim prebivalstvom češče najti že deloma pomadžarjeno obliko slovanskega osebne imena *Sq̄bota*, namreč *Zombot*. Isti jezikovni proces se ugotavlja pri krajevnem imenu Murska Sobota: v XIV. stoletju *Zumbota* in v poznejših madžarskih zgodovinskih zapisih le *Szombat*, *Zumbot*, *Zombat* — brez končnice *-a*. Tudi Madžari priznavajo, da je prvotni izvor osebne imena *Zombot* slovanski.³⁷ Le sčasoma se je ime med Madžari tako udomačilo, da se nosilcu imena oporeka slovanski etnični značaj.

V tej zvezi bom dodal nekaj do sedaj neobravnavanih primerov osebne imena *Sombot* iz spodnjepanonskega področja: v krajih *Töreki puszta*, *Tihany*, *Pécsely* in *Köröshegy*. Z imenom *Sombot* navedem še druga slovanska imena, ki nastopajo skupno s *Sombot* in so neposredno slovanskega izvora.

V *Töreki puszti* [Thurkh], ki je na južni strani Blatnega jezera, jugovzhodno od Tihanya, in je bila v posesti benediktinske opatije v Tihanyu, so v listini iz l. 1211 med samostanskimi ljudmi omenjeni: med »jouba-

giones ecclesie«: *filius Neugrad*, *filius Sombod et Micula*; med dvorniki (vdornici): *Pet*, *Sombod* in *Pousa*; med vinarji (*vinitores*): *Cris cum filiis*.³⁸

Osebna imena samostanskega ljudstva na polotoku *Tihanyu* l. 1211 so med drugimi: *Pousa* in *Petra* (*iobagiones*); med krznarji (*pelliparii*): *Moraz*, *filius Pet* in *Pousa*; med zbiratelji-vodji klerikov (isti sunt, qui congregant clericos): *filius Babun*; med poljedelci (*agricolae*): *Radista*, *Sombot* in *Adrian*.³⁹

V kraju *Pécsely*, severozahodno od Tihanya, sta l. 1211 med dvorniki navedena: *Rada* in *Sombot*.⁴⁰

V kraju *Köröshegy*, ki je južno od Tihanya, na južni strani Blatnega jezera, in je bil v posesti opatije sv. Martina v Pannonhalmi, so v listini iz l. 1237—1340 našeta imena samostanskih podložnikov in med temi so navedeni: *Serda* [< *Sreda*], *Gregor*, *Pousa*, *Sycula*, *Pentuc* in *Zomboth*.⁴¹

O slovanskem izvoru večine navedenih osebne imen so razpravljali madžarski slavisti. — *Melich* uvršča med slovanska osebna imena tale:

Micula (*Mikola*, od lat. imena *Nicolaus*, madž. *Miklós*).

Pousa [< *Pavša*, slovanska tvorba s pripomoč *-bša*, od osebne imena *Pavel*],

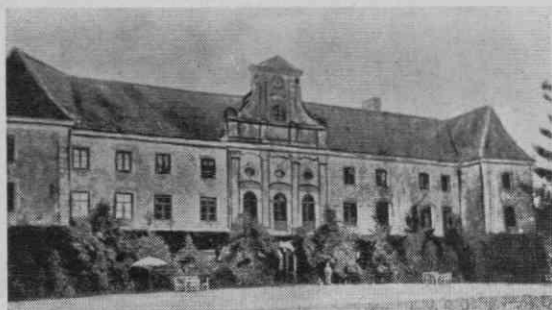
Cris [< *Križb*], *Petre*, *Petra* (spravlja v zvezo z južnoslov. osebnim imenom *Petreta*, *Petretić*, *Rad*, *Sycula* tvorba od osnove *sek-*, lat. *caedere*, kot srbska imena *Sekul*, *Sekula*).⁴²

Kniezsa pa dodaje še imena: *Moraz*, *Babun* in *Neugrad* [< *Novgrad*].⁴³ Osebno ime *Babun* prim. s slovanskim krajevnim imenom *Babinci*.⁴⁴ *Pet* moremo izvajati od osnove *Petyj* [*quintus*].⁴⁵

Iz podanih zgodovinskih zapisov je razvidno, da je na spodnjepanonskem področju obstajalo ime *Zumbota* in še češče oblika *Zumbot* [*Sombot*] < staroslov. *Sq̄bota*. — Zato je najbolj naravno krajevno ime *Sóbotota* izvajati od osebne imena *Sobota*.

Staroslovanska osnova *Sabota* je ohranjena tudi v prekmurskem imenu (priimku) *Sobotin*, tudi *Sabotin*.

Konec XVII. stoletja se v Murski Soboti javlja nemešnjaška rodovina *Sobotin* [*Zobothin*]. *Janez Zobothin* je bil med leti 1705—1724 podžupan Železne županije.⁴⁶ L. 1669 se v Gančanih omenja prebivalec *Joannis Szobothin*.⁴⁷ Ime *Szobotin* nastopa v Mlajtincih (1754).⁴⁸ *Mihael Szobothin* je kantor-učitelj v Gornjih Petrovcih v času okoli 1756.⁴⁹ *Peter Szobotin* je prvi beltinski župnik (1760—1763).⁵⁰ Dalje ime *Szabotin*

Severna stran murskosoboškega gradu
(stanje pred letom 1898)

v Murški Soboti (1773),⁵¹ *Szobotin*, *Szobou-tin* v Veliki Polani in na Gornji Bistrici (1811, 1820)⁵² ter *Sobotin* v Dobrovniku.⁵³

Dejstvo, da so Madžari prevzeli krajevno ime *Sobota* s staroslovenskim nosnikom [Zumbota], dokazuje: a) da je naselbina *Sobota* obstajala že v X. stoletju, ko je bil staroslovenski nosnik pri Slovencih še v rabi; — in b) ko so Madžari v XI. stoletju pritegnili prekmursko ozemlje v svojo civilno in cerkveno upravo, so naselje *Soboto* tukaj že našli.

Madžarski slavist Štefan *Knieszsa* je v svoji razpravi »Narodi na Madžarskem v XI. stoletju«⁵⁴ prezrl primer krajevnega imena Murska *Sobota*, da bi s staroslovenskim nosnikom dokazoval prisotnost Madžarov na področju *Sobote* v XI. stoletju in istočasno naseljenost zadevnega področja po Slovencih, kot je to storil s podobnimi primeri za ostalo ozemlje zgodovinske madžarske države.

2. MURSKA SOBOTA — MESTO

Leta 1366 se Murska Sobota prvič imenuje kot mesto: *civitas Murazumbota*.⁵⁵ Z označbo »civitas« je omenjena tudi l. 1431.⁵⁶ Sicer se pa od XIV. do konca XVIII. stoletja s poudarkom omenja kot trg (oppidum): 1627: az Muray Szombati városiak (= murskosoboški tržani);⁵⁷ 1698: in oppido Muraiszombat;⁵⁸ 1743: ex opido Murayszombat;⁵⁹ 1778: oppidum Muraiszombat;⁶⁰ 1786: Muraj-Sombath, Olsnitz, oder Ujnitz, Sobota, ein schlow. Marktflecken.⁶¹

Pri naštevanju momentov, ki so vplivali na postanek trške ali mestne naselbine, pravi Milko *Kos*, da je razen antične tradicije za postanek trga ali mesta odločilno: gradišče, gospodarski dvor, farna cerkev ali važna prometna točka.⁶² Pri *Soboti* antična tradicija ni izključena, čeprav je manj verjetna. Saj je bil kraj naseljen že v rimski dobi. Eden izmed sledov rimske dobe v Prekmurju je navezan prav na *Soboto*. Ob podiranju stare soboške cerkve (ladje) in pripravljanju stavbišča za sedanjo soboško katoliško župnijsko cerkev l. 1910 je bil v temeljih stare cerkve odkrit rimski nagrobnik.⁶³

Bolj jasno pa je, da so za postanek trga (mesta) *Sobote* bili odločilni drugi momenti.

Že sredi XIII. stoletja je obstajal tik ob Murški Soboti *gospodarski dvor*, imenovan *Bel Mura* kot upravno središče celotnega belmurskega zemljišča. O tem priča posebna listina, izdana na tem dvoru l. 1255. Pred

palatinom in slavonskim banom *Rolandom* so Blaž in dva njegova sinova Blaž in *Abram* iz *Sárda* pristali, da svoj delež zemlje na zemljišču *Nowa* prepuste jobagionom veszprémskega škofa: *Datum in Bel Mura, anno gracie M^o CC^o L^o quinto*.⁶⁴ Na področju belmurskega zemljišča in v *Soboti* sami so bivali jobagioni, ki so bili službeno odvisni od gospodarskega in upravnega dvora *Bel Mura* pri *Soboti*, kakor je to razvidno iz listine iz l. 1347.⁶⁵ O tem dvoru pravi *Nikolaj Széchi*, gospodar Gornje Lendave in *Sobote*, l. 1398: ... in nostra curia prope *Mura-Zombotham*.⁶⁶ L. 1469 je omenjen upravitelj dvora *Belmura* (provisor curie de *Belmura*).⁶⁷

V *Soboti* sami je bila *farna cerkev*. L. 1297 se v kraju imenuje cerkev sv. *Nikolaja*.⁶⁸ Po kraju *Belmura* se naziva l. 1331 *arhidiakon*,⁶⁹ pristojen za tukajšnjo cerkveno pokrajino. Vsekakor zaradi odličnega položaja, ki ga je imela soboška cerkev med sosednjimi cerkvami. Nedvomno, da je bila župnijska cerkev že v XIII. stoletju, o čemer pa obširneje v posebnem razpravljanju o belmurskem arhidiakonatu.

Tudi lega *Sobote* je za promet in trgovino zelo ugodna. Saj leži ob križišču važnih cest. Preko *Radgone* je bila *Sobota* povezana z *Avstrijo*. To je bila važna prometna žila. Listina iz l. 1347 jo imenuje: *velika cesta, ki prihaja iz Nemčije na vzhod* (... magna via que venit de Theutonia ad orientem).⁷⁰ V listini iz l. 1348 je ista cesta označena z »*via de civitate Redegee ad Murazombata*« (cesta od mesta *Radgone* v Mursko *Soboto*).⁷¹ Ob jarku, — danes dolnji tok potoka *Kučnice*, zahodno od *Gederovec*, — ki je ločil ozemlje mest *Radgone* in zemljišče *Belmuro*, so bila *Nemška vrata*, kjer je bil prehod iz *Madžarske* v *Nemčijo* in nasprotno — in se je pobirala mitnina (... ad porticum seu transitum *Nemethka* p u vocatum in fossato inter civitatem *Redege* et terram *Belmura* posita pro metis, super quo fossato venit ad ipsum kapu...«).⁷² V *Soboti* se odcepi druga cesta, ki vodi skozi *Martjance*—

Soboški grad od zahodne strani, ob radgonski cesti — naslednik gospodarskega dvora *Bel Mura* iz XIII. stoletja (stanje pred letom 1898)

Fokovce—Prosenjakovce—Körmend v Szombathely. L. 1314 je imenovana kot *velika cesta, po kateri se pride iz Sobote v Szombathely* (... iuxta viam magnam per quam itur ad Sabariam de Belmura).⁷³ Ob določanju meja naselbine *Mihalovci* l. 1340 v bližini Sela, je ista cesta imenovana »*velika cesta, tako imenovana mestna, po kateri se pride v Szombathely* (... iuxta viam magnam ... Varusuth dictam in qua itur in Zombathel).⁷⁴

Prav tako vodi iz *Sobote* važna cesta v vzhodni in jugovzhodni smeri. Pot v smeri Rakičana je imenovana »*kraljevska cesta*« (via regia)⁷⁵ in je povezovala *Soboto* z Dobrovnikom in dalje s Csesztregom (1334: magna via per quam itur de villa Chestregh in Dabronuk).⁷⁶ V jugovzhodni smeri vodi ista cesta v [Dolnjo] *Lendavo* in mimo Kerka—Szent—Miklósa (1239: iuxta viam magnam)⁷⁷ v Veliko Kanižo.

Kaj razumljivo je, da je v tako prometnem kraju cvetela trgovina.

Kot trg in mesto je imela *Sobota* *pravo do sejmov*. Najstarejši historični zapis o sejmih v *Soboti* je iz l. 1479.⁷⁸ Iz beležke v protestantskem vizitacijskem zapisniku iz l. 1627 je razvidno, da jih je bilo več.⁷⁹ Za starejšo dobo ni mogoče ugotoviti, koliko tržnih dni je imela *Sobota*.

Tudi ni ohranjena listina, ki bi vsebovala soboške *trške pravice*. Da je imela *Sobota* vsaj toliko trških predpravil kot *Turnišče*:⁸⁰ lastno sodstvo v civilnih in manjših kazenskih zadevah z imenovanjem lastnih sodnikov, je samo po sebi umljivo. Upravo trg mesta *Sobote* so vodili sodniki (rihtarje), o katerih govori med drugim slovenska listina iz l. 1643.⁸¹ Ko so leta 1642 martjanski cerkveni ključarji po 38 letih spet urejali najemniško pogodbo med sinovi *Ferénceka Jurka* iz Vuče gomile in martjansko cerkvijo v zadevi martjanskega cerkvenega vinograda v Vuči gomili, so za razsodnike poklicali iz *Sobote* »*soboške poštene*⁸² *rihtare ... valpote i ládavce*.⁸³ Pravde so se udeležili naslednji *Sobočanci*: *Pleteš* [Pletes] *Mihael*, *Pétek Matej*, *Réczeck Mihael*, *Szabo Jörko*, *Farfán* [Forjan!] *Martin*, *Podleszek Ivan*, *Trattnyak Nikolaj*, *Trattnyak Ivan*, *Kolár Matej*, *Hebar Martin*, *Grábar Jurij* in *Hebar Nikolaj*.⁸⁴ — Ime *Szaboa Jurka* je znano iz protestanskega viz. zapisnika iz l. 1627. Bil je soboški cerkveni ključar (verjetno še l. 1643) in je s svojim kolegom *Mihaelom Moravčkom* župniji prodal vinograd v Sebeborskem bregu.⁸⁵

Ivan Tratnjak je l. 1615 dal postaviti svojima sinčkoma nagrobnik, ki je sedaj vzidan

v severno steno soboške cerkve. Na spomeniku je tudi rodbinski grb (jelen).

Napis se glasi:

STEPHANO ET IOANNI FILIOLIS DULCISSIMIS
IMMATURA MORTE SUBLATIS ET ANGELIS
COMITANTIBUS IN BEATORUM CONSORTIUM
TRADUCTIS [...] ILLO XI — IANU — AN — 1612
CUM VIXISSET MENSES X DIES XI HOC VERO
22 NOVEMB — AN — 1614 CUM VIXISSET MEN
9 DIES — 22

[grb]

MOESTUS PATER IOANNES TRATNIAKY
DE MURA SZOMBAT HOC MONUMENTUM
F — C — AN — 1615

Razložek med srednjeveškim trgom in mestom, vsaj v poznejši dobi, je v obzidju, ki obdaja mesto.⁸⁶ Ako je bil trg opasan z utrjenim, obrambnim zidovjem, je bilo to mesto.

Ali je bila Sobota v srednjem veku obdana z obrambnim zidovjem? — Glede tega nam nekaj podatkov nudijo zgodovinski viri XVII. stoletja. L. 1624 je soboški grof *Mihael Széchy* prodal Pavlu *Gérczeyu* hišo s celotno kmetijo v notranjem delu trga *Murske Sobote*:... unam domum integrae sessionis in oppido *Muray Szombath interiori*...⁸⁷ Tudi l. 1676 je bila v notranjosti trga prodana hiša s celotno kmetijo. Prodal jo je grof *Peter Széchy* *Štefanu Herbayu*. V soseščini te hiše sta bili hiši *Janeza Szobotina* in *Jurija Kereszturyja*. Toda *Štefan Herbay* jo je leta 1682 naprej prodal (izročil) *Francu Tuloku*:... int[egra] sess.[io] cur.[ialis] in interiori oppido cuj ab una *Ioannis Szobotin* — ab alia *Georg. Keresztury* Domus vicinae essent, ... Hanc A^o 1682 id. aquirens transtulit in Franc. Tulok.⁸⁸

Kjer je notranje področje trga, tam je tudi zunanje. In obe področji je vsekakor ločil obrambni zid ali nasip. Kajti, čemu bi sicer soboško župnišče v turški dobi preselili v notranjost trga in opustili nekdanje župnišče ob cerkvi.

Vizitacijsko poročilo iz l. 1698 poroča o soboški cerkvi, da je izven trga, na polju, okoli 1 stadij (200 m) vzhodno od trga: ecclesia est extra oppidum, in ipso campo ad orientem situata, et uno circiter stadio ab inde dissita.⁸⁹ Župnišče je v trgu samem. Toda nekdanje je bilo župnišče pri cerkvi, poleg cerkvenega pokopališča na južni strani, kjer je po domače »*farofska zemlja*«: domus parochialis est in ipso oppido suburbano...; arabilia penes caemeterium ecclesiae, ex parte meridionali vulgo faroffszka zemla: erat enim quondam ibidem ipsa domus parochialis.⁹⁰ Tudi *soboška šola* je v trgu, na severni strani župnišča (domus scholaris est

ixuxta domum parochialem, ad partem septentrionalem),⁹¹ kjer je potekal pouk tudi v nemirnem XVII. stoletju. Iz dajatev učitelju-kantorju je razviden pouk v njej. Pouk je trajal 5 do 6 let. O učiteljevi plači v podrobnem govori vizitacijski zapisnik iz l. 1627: za otroka, ki obiskuje pouk, dajejo v prvem in drugem letu ob vsakih kvatrih po 25 denarjev; v tretjem in četrtem letu ob vsakih kvatrih po 32 denarjev. In v nadaljnjih (pозnejših) letih se plačuje ob vsakih kvatrih po 50 denarjev. Dalje so starši za vsakega otroka dolžni dati po en voz drvi, ob prazniku sv. Gala [pa] petelina ali kopuna. Dalje ob vsakem sejmu za palec [širok] nož ali namesto noža tri groše.⁹² Ob koncu XVII. stoletja so ostale dajatve učitelju bistveno iste, čeprav so bile nekoliko poenostavljene. Za enoletno poučevanje so dajali 1 floren 25 denarjev in razen tega za kurjavo po voz drvi (eruditio puerorum per unum anni decursum fl 1 d 25 ac insuper de lignis pro foco sigilatim plastrum unum importat).⁹³

Pri [dolnje] lendavskem trgu je tudi obstajal obrambni zid ali nasip. Vizitacijski zapisnik iz l. 1669 pravi o cerkvi, da je »inter cincturam oppidi«.⁹⁴

V turški dobi je število prebivalcev v Soboti zelo padlo. L. 1698 je bilo v trgu Soboti ob enem s trškim področjem le 250 duš in od teh je bilo 70 katoličanov.⁹⁵ Vendar so turško gospodstvo, vojni pohodi, ropanja in druge vojne vihre XVII. stoletja na vzhodne prekmurske kraje vplivale še bolj uničevalno. Ne le da so mnoge prekmurske naselbine sploh izginile, tudi prebivalstvo preostalih krajev je bilo skrčeno do neverjetno nizkega števila. Za področje gornje petrovske župnije je vizitator ob koncu XVII. stoletja zabeležil le 254 duš, za dolensko župnijo 258 in za benedičko 194.⁹⁶

O legi Sobote najdemo v literaturi različna naziranja. V madžarsko pisani monografiji Železne županije iz l. 1898 je Pankracij Pollák o legi Sobote zapisal: Po izročilu Sobota za erdeljskega kneza Štefana Bočkaja ni ležala na sedanjem mestu, marveč na nekoliko vzvišenem kraju med sednjim Rakičanom in murskosoboškimi pokopališčem. Za to govori dejstvo, da na označenem kraju ob oranju in kopanju često nalete na sledove zidu. Eden izmed Bočkajevih poveljnikov je naselbino zažgal in upepelil, ker se mu je prebivalstvo upiralo. To bi se imelo zgoditi v prvih letih XVIII. stoletja. Nato je bila nova naselbina zgrajena okoli Szápáryjevega gradu...⁹⁷

V Krajevnem leksikonu dravske banovine⁹⁸ je trditev, da so prvotno naselbino, ki je bila

na periferiji sedanjega mesta ob cesti v Bakoce, uničili Turki. Na hude borbe z njimi, posebno l. 1649, spominja še danes ledinsko ime »müzgi« za bližnji gozd.

Kaj je o legi prvotne Sobote mogoče razbrati iz arhivalnih virov? Prvotno naselje *Sobota* je bilo tam, kjer je sedanja katoliška cerkev. Sedanja cerkev stoji namreč na prostoru stare cerkve, ki jo viri omenjajo že v XIII. stoletju. Cerkev se v zgodovinskih virih imenuje kot *soboška* in *ne belmurska*: ... 1594: *ecclesia sancti Nicolai de Murasombatha*.⁹⁹ Toda že l. 1297 je cerkev stala na periferiji naselbine, ki se takrat imenuje *Belmura*: ... possessionem *Belmura*..., super que *ecclesia* in honorem S. Nicolay.¹⁰⁰ Beseda »super« pomeni *nad, pri, ob* naselbini *Belmura*.

Dvor, pozneje grad Belmura je bil prvotno po imenu ločen od naselja Sobote. Zato se imenuje l. 1398 *dvor pri Murski Soboti*: *curia prope Mura Zombotham*;¹⁰¹ ali l. 1469: *castellum Belmura*.¹⁰² *Le dvor je prvotno moral nositi ime Belmura*. Od dvora je prešlo ime tudi na zemljišče, ki je bilo pod upravo istoimenskega dvora, in še na naselje ob dvoru, kar je razvidno iz historičnega zapisa iz l. 1566, ki se glasi: *v distriktu Belmura je mesto Murska Sobota* (in districtu *Beelmura civitas Murazumbota*).¹⁰³

Kraj *Sobota* se nekajkrat imenuje tudi z imenom *Belmura*; — ali po podatku iz l. 1436: *Belmura z drugim imenom Murska Sobota* (*possessio Belmura alio nomine Murazombathya*).¹⁰⁴ Ko v zgodovinskih zapisih srečavamo krajevni imeni *Belmura* in *Murska Sobota*, gre vedno za isto naselje. Ker se je ime naselja menjavalo, zdaj *Belmura*, zdaj *Sobota*, in je oboje označevalo isto naselje, sledi iz tega, da je naselje že v srednjem veku ležalo med soboško cerkvijo in gradom

Ena izmed soboških grajskih soban (stanje pred letom 1898)

Belmuro, kakor se to z gotovostjo more trditi za XVII. stoletje.

Naselje Sobota torej v dobi turških vpadov in turškega gospodstva ni doživelo bistvene spremembe glede svoje lege. Spremembe bi bile, ako bi bil grad premeščen. Zato se nam v tej zvezi stavlja vprašanje: Kje je stal prvotni door — grad Belmura? Ali tam, kjer je danes Szápáryjev grad, ki po svoji arhitekturi datira iz prve polovice XVIII. stoletja,¹⁰⁵ ali kje drugje? Ljudstvo bi moglo namreč v turški dobi iskati zavetja ob gradu in se preseliti v njegovo bližino. Konec XVII. stoletja (1698) je trg Sobota ležal zahodno od cerkve, ki je stala okoli 200 m vzhodneje od trga. Nobenega dvoma ni, da bi se trg ne razprostiral okrog ali v bližini gradu. Zato je stari grad v XVII. stoletju in prej stal tam, kjer je današnji grad iz XVIII. stoletja. Jedro srednjeveške Sobote je bilo torej tam, kjer je še danes [staro] središče mesta: med gradom in katoliško cerkvijo.

Da je v mirnejšem obdobju bil naseljen tudi prostor okrog cerkve, imamo dokaze iz XVII. stoletja.

Ob cerkvi je stalo nekdanj župnišče, ki so ga gotovo zaradi neke katastrofe morali na

prejšnjem mestu opustiti in ga zaradi varnosti preseliti v trg. Ob »farofski zemlji«, kjer je stalo nekdanj župnišče, je omenjen l. 1698 vrt Ivana Kovača,¹⁰⁶ kar tudi spominja na hišo.

Iz primerjave popisov soboške nadarbine po vizitacijskih zapisnikih iz l. 1627 in 1698 je možno zanesljivo sklepati, da je nekdanje župnišče l. 1627 stalo še ob cerkvi in so ga v trg preselili v razdobju 1627—1698. Oba zapisnika namreč natančno naštevata cerkveno in nadarbinsko posestvo imenoma po zemljiških kosih. Drugi kosi posestva se v obeh zapisnikih enako imenujejo, le zemljišče ob cerkvi, po domače »faroffska zemlja«, kjer je bilo prej župnišče, je v zapisniku iz l. 1698 imenovano, medtem ko v zapisniku iz l. 1627 zanj ni najti ustreznega zemljišča. Kaj je temu vzrok? Tu je še l. 1627 stalo soboško župnišče in župnišča protestantski vizitacijski zapisnik iz l. 1627 tudi pri drugih cerkvah med duhovnikovimi dohodki izrecno ne navaja.¹⁰⁷

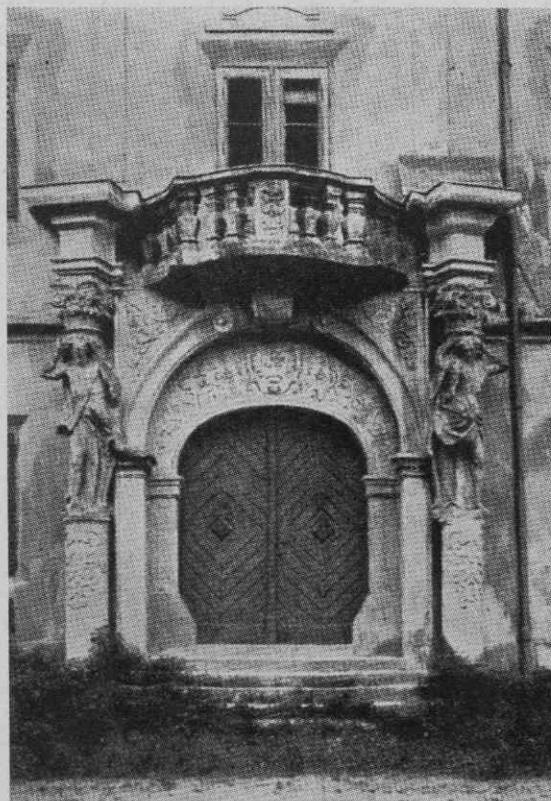
Leta 1676 so cerkveno ladjo, ki je imela dotlej lesen strop, obokali,¹⁰⁸ Renovirali so cerkev vsekakor zaradi okvar, ki so nastale verjetno ne dolgo pred tem. Saj je večino prekmurskih cerkva v tem času ali nekoliko pozneje zadela ista ali še hujša usoda, da so bile po Turkih požgane ali sploh porušene, kakor poroča vizitacijski zapisnik iz l. 1698 za Tišino, Gornje Petrovce, Borečo sv. Ano, Dolence, Šalovce, Hodoš in Domanjšovce.¹⁰⁹

Uničenje župnišča, poškodbe cerkve in drugih hiš v bližini cerkve med leti 1627 do 1698 govori v prilog trditvi, da so Turki l. 1649 ali v bližini tega leta uničili tisti del Sobote, ki se je razprostiral v okolici cerkve. Drugo tako turško pustošenje v okolici Sobote je bilo 5. avgusta 1643.¹¹⁰

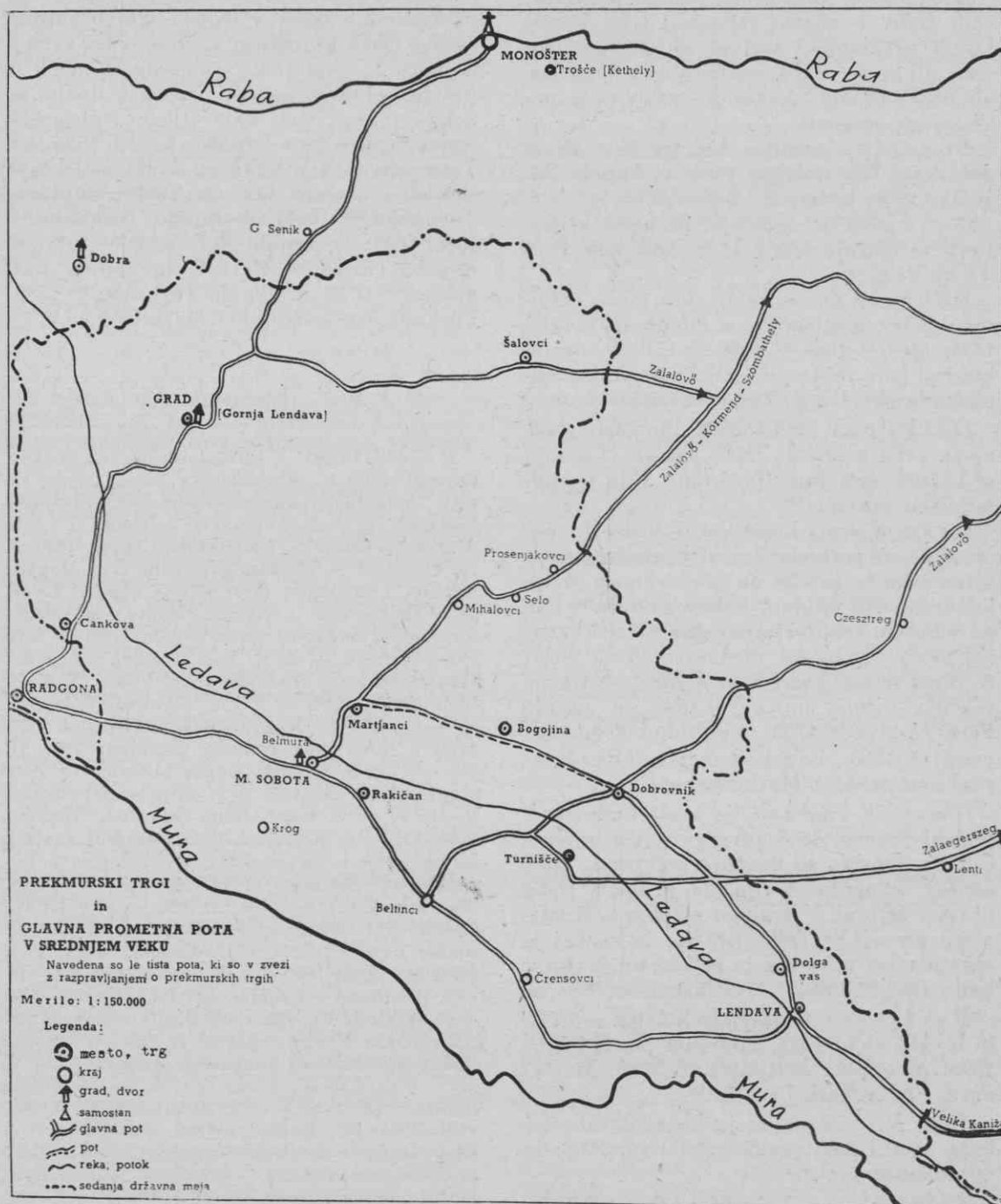
Postanek ledinskega imena »Müzge« (ju-gozah, od Rakičana) pa nikakor ni navezan na borbe s Turki, kakor to trdi pisec v KLDB, 459, čeprav bi se bitka utegnila tu odigrati. Ledinsko ime je namreč starejše. Viz. zapisnik iz l. 1627 omenja, da je v *Muzgah* onstran vode Jezér oral zemlje, ki pripada k soboški nadarbinu.¹¹¹

Kaj je bilo torej na prostoru med Rakičanom in soboškim pokopališčem, kjer je najti sledove zidu? Morebiti pristava *Rusnja* (praedium *Rwsnja*), ki se omenja l. 1468 v okolici Murske Sobote in v bližini Rakičana, vendar zanesljivih poročil o njeni lokalizaciji nimamo.¹¹²

Kljub težkim udarcem, ki jih je utrpela Sobota za turške dobe, je svoj trški značaj ohranila vseskozi do najnovejšega časa,

Soboški grajski portal s karijatidami (stanje leta 1936; po razglednici)

Opombe: 1. Na zemljevidu dodaj znak za grad še pri Lendavi in Lentiju. — 2. Ob meji med Radgono in M. Soboto, a že na naši strani vriši znak in napis »Nemška vrata«. — 3. Piši pravilno Csesztreg in ne Czesztreg! — 4. Cesta iz Csesztrega v Zalašovč ni tekla tako kot je vrisana, ampak je zavila iz Csesztrega proti vzhodu (na sliki napačno proti severovzhodu) in se približno po dveh kilometrih priključila cesti Dolga vas—Zalašovč, ki pa v zemljevidu ni vrisana

ko je zavzela vodilno mesto med prekmurskimi kraji in v Pomurju sploh.

Drugačna je bila usoda drugih prekmurskih trgov z izjemo [Dolnje] *Lendave*. Drugi prekmurski trgi so ali pozneje nastali, ali so pa vsaj poročila o njih poznejša, ali prej propadli, kakor je razvidno iz naslednjega pregleda:

Bogojina nastopa kot trg le v drugi polovici XVII. stoletja: 1688: in oppido Bagonia; 1690: in oppido Bagonya.¹¹³

Cankova je najmlajši prekmurski trg. Prvič se omenja šele l. 1778: oppidum *Hidegkuth*.¹¹⁴

Dobrovnik se javlja kot mesto (civitas) l. 1389, medtem ko se v letih 1403, 1411, 1455, 1469,¹¹⁵ 1688,¹¹⁶ 1698,¹¹⁷ 1716¹¹⁸ omenja kot trg. Leta 1469 so imeli v Dobrovniku doljelendavski *Bánffy* ji mitniško postajo.

Dolga vas pri Lendavi si je konec srednjega veka pridobila trške pravice. Omenja se l. 1469: oppidum *Hrozfalw*. Bila je tudi mitniška postaja.¹¹⁹

Grad (Gornja Lendava). V primeri s pomembnostjo gornjelendavskega gradu v srednjem veku se naselje ob gradu pozno javlja kot trg: 1478: opidum *Felsewlyndwa*.¹²⁰ Pač pa v novem veku vztrajno ohranja trški značaj vstric *Sobote* in *Lendave*: 1627: A város semmi korezot nem fizet (= trg ne plačuje nobene zbirce);¹²¹ 1698: in oppido *Fölsö Lendva*;¹²² 1756: in oppido *Fölsö Lendvensi*;¹²³ 1786: *Felső-Lendwa*, *Ober-Limpach*, ein schlow. *Marktflecken*.¹²⁴

[*Dolnji*] *Lendavi* je kralj Ludovik I. podelil pravico do državnega sejma in sicer l. 1366. Izrecno se imenuje kot trg l. 1403, čeprav se predpostavlja, da je imela trške pravice že prej. V kraju se omenja tudi mitniška postaja.¹²⁵ Trške pravice in značaj je ohranila ves novi vek in se kot trg javlja v letih: 1669,¹²⁶ 1690,¹²⁷ 1747¹²⁸ in 1786.¹²⁹

Martjanci se javljajo kot trg v XVII. in XVIII. stol.: 1627: oppidum *Martyánc*;¹³⁰ 1698: in oppido *Martiancz*;¹³¹ 1786: *Martyancz*, ein... *Marktflecken*.¹³²

Tudi *Rakičan* se je konec XVII. stoletja uvrstil med prekmurske trge: 1698: in oppido *Rakicsan*.¹³³

Šalovci. Trgu Šalovci so v začetku XVII. stoletja turška ropanja zadala težki udarec. Med prvimi prekmurskimi kraji je prišel — malo pred l. 1627 — v turško zasedbeno področje.¹³⁴ Leži v dolini reke Velike Krke, ki predstavlja severovzhodna vrata v Prekmurje. Kot trg se javlja l. 1627.¹³⁵ Nato začne propadati in se ni mogel več opomoči. L. 1698 se omenja kot vas, ki je

bila nekoč trg (possessio *Sal*, quae olim erat oppidum).¹³⁶

Turnišče. Turniški trg je izmed vseh prekmurskih trgov v svojem arhivu ohranil največ listin, ki pričajo, kako se je trg vztrajno boril za svoje trške svoboščine¹³⁷ in jih je tudi uspešno ohranjeval vseskozi, dokler so nekdanji trgi imeli kaj veljave. Najstarejši znani zapis o trgu Turnišče je iz l. 1524 (op. *Tornysthya*).¹³⁸ V XVII. in XVIII. stoletju se dosledno omenja kot trg: 1649: oppidum *Turnischa*,¹³⁹ 1669: in oppido *Turnischa*;¹⁴⁰ 1688, 1693: in oppido *Turnische*;¹⁴¹ 1698: in oppido *Turnischa*;¹⁴² 1720: in oppido *Turnische*;¹⁴³ 1750: in oppido *Turnisce*;¹⁴⁴ 1786: *Turnissa*, ein wendischer *Marktflecken*.¹⁴⁵

OPOMBE

- Holub József, A királyi vármegyék eredete. Posebni natis iz »Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. Budapest 1938, II. kötet, 75; — Holub J., Zala megye története a középkorban. Pécs 1929, I, 19, 116, 407; — Hóman B.-Szekfű Gy., Magyar történet, I. Budapest 1939, 302; — Balanyi György, Vallásos élet — iskolák. Magyar Művelődés történet, I. Budapest (brez letnice, izšlo po letu 1941), str. 376. — 2. M. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. V. knj. V Ljubljani 1928, št. 900. — 3. Kos, Gradivo, V, št. 901. — 4. Csánki D., Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1894, II, 715. — 5. Th. Heim, Notitia historica de ortu et progressu abbatiae sacri ordinis cisterciensis B. M. V. ad S. Gotthardum dictae..., Viennae, 1764, 32; — E. Kalász, A szentgotthárdi apátság birtokviszonyai és cisztercei gazdálkodás a középkorban. Budapest, 1932, 10, 16; — Csánki, Magyarország tört. földr., II, 850. — 6. Fejér G., Codex dipl. Hung. ecclesiasticus ac civilis. II. Budae 1829, 277—279. — 7. Csánki, Magyar. tört. földr. III. Bpest 1897, 2. — 8. Csánki, n. d., II, 716. — 9. Priobčeno v Kroniki, IX, 3. zv. str. 160—164. — 10. Miklošič Fr., Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen. Heidelberg, 1927, št. 560. — 11. Nagy, Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis. V, 214. — 12. Csánki, n. d., II, 726. — 13. Bullae Bonifacii IX. P. M. — IX. Bonifác Pápa Bullai 1389—1396. III. Budapest 1888, str. 257. — 14. Zala vármegye története. Oklevéltár [= Zala Okl.], II. Budapest 1890, 275. — 15. Payr Sándor, Egyháztörténeti emlékek. Sopron, 1910, I, 107, 108. — 16. Visitatio canonica Kazóiana 1698, 741. Škofijski arhiv v Szombathelyu. — 17. Krstna knjiga župnije M. Sobote za leta 1739, 1743, 1744. — 18. Starine železnih in salajskih Slovencev. Časopis za zgod. in narodopisje, XI. Maribor 1914, 6, 19. — 19. Košič, Zgodbe Vogerszkoga králestva. V Szombatheli 1848, 50. — 20. Kolarič Rudolf, Nosni vokali v prvotni slovenščini. ČSJKZ, 1927, 40. — 21. Kniezsa Ist., Ungarns

- Völkerschaften im XI. Jahrhundert. Budapest 1958, 9—10. — 22. Csánki, n. d., II, 767. — 23. Fejér, Cod. dipl. Hung. eccl. ac civilis, VII/5, 249. — 24. Fejér, naved. delo, VII/5, 250. — 25. Miklošič, Die Bildung der slavischen Personennamen. Heidelberg 1927, št. 391. — 26. Melich J., Szláv jövevényyszavaink. Budapest 1905, I/2, 283. — 27. Zala Okl. I. Budapest 1886, 209. — 28. Csánki, n. d., II, 765. — 29. Heimb, Notitia historica..., Viennae 1764, 57. — 30. Pavel Avgust, Odprta ognjišča v kuhinjah rabskih Slovencev. Etnolog IV. Ljubljana 1931, 125. — 31. Csánki, n. d., II, 726. — 32. Kos Milko, Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije. Ljubljana 1933, 202. — 33. Payr, Egyháztörténeti emlékek, I, 110. — 34. Kalendar Srca J. za leto 1906. Szombathely, 142. — 35. Miklošič, Die Bildung der slavischen Personennamen. Heidelberg 1927, št. 391. — 36, 37. Melich, n. d., I/2, 127. — 38. Erdélyi L., A tihanyi apátság története. Budapest 1908, X, 515. — 39. Erdélyi, n. d., X, 503. — 40. Erdélyi, n. d., X, 504. — 41. Erdélyi, A Pannonhalmi Főapátság története. I. Budapest, 1902, 784. — 42. Melich, n. d., I/2, 119, 123, 117, 122, 125, 127. — 43. Kniezsa, Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert, str. 161, št. 88 — in str. 98, 99—100. — 44. Kraj. leksikon drav. ban. Ljubljana 1937, 383. — 45. Miklošič, Die Bildung der slavischen Personennamen. Heidelberg 1927, št. 312. — 46. Vasvármegye. Magyarország vármegyéi és városai. — Budapest 1898, 577. — 47. Visitatio canonica 1669 za turniško pražupnijo. Nadbiskupski arhiv Zagreb. Protokoli — Br. 3/III. — 48. Prothocolum... (sestavil martjanski župnik Jurij Raffay 1754 — Nomina Catholicorum, str. 143, 144. — 49. Visitatio can. 1756, str. 1259. Škofijski arhiv v Szombathelyu. — 50. Krstna knjiga župnije Beltinci, I. zv. (seznam župnikov). — 51. Krstna knjiga župnije Murska Sobota za l. 1773. — 52. Krstna knjiga župnije Črenšovci za l. 1811, 1820. — 53. Kalendar Srca Jez. za l. 1919. Szombathely, 54. — 54. Kniezsa I., Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert. Budapest 1938. — 55. Csánki D., Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1894, II, 726. — 56. Ibidem. — 57. Payr Sándor, Egyháztörténeti emlékek. Sopron, 1910, I, 108. — 58. Visitatio canonica 1698, 741; prim. Ivan Zelko, Statistika prebivalstva v Prekmurju l. 1698. Kronika, VI, Ljubljana 1958, 2. zv., 87. — 59. Krstna matična knjiga župnije M. Sobota za l. 1743. — 60. Visitatio canonica — Szilyana, 1778. Škofijski arhiv v Szombathelyu. — 61. J. M. Korabinsky, Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. Pressburg 1786, 719. — 62. Milko Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije. Ljubljana 1933, 199. — 63. Janoš Slepce, Szobocska nova cérkev. Marijin list VII, Bogojina 1911, 106—107; prim. Jaro Šašel, Donesek k zgodovini Prekmurja v starem veku. Kronika, III, Ljubljana 1955, 47. — 64. Zala vármegye története. Oklevéltár (= Zala Okl.), I, Budapest 1886, 28. — 65. Nagy I., Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjoukori Okmánytár, V. Budapest 1887, 110. — 66. Zala Okl., II, 275 (Budapest, 1890). — 67. Csánki, n. d., II, 726. — 68. Wenzel, Codex dipl. Arpadianus cont., X, 250. — 69. Csánki, n. d., II, 726. — 70. Nagy, Cod. dipl. Hung. And., V, 111. — 71. Nagy, n. d., V, 214; Csánki, n. d., II, 726. — 72. Nagy, n. d., V, 111. — 73. Nagy, Cod. dipl. hung. And., I. Budapest, 1878, 369. — 74. Nagy, Cod. dipl. hung. And., IV. Budapest, 1884, 18. — 75. Visitatio canonica 1698, str. 742, 743. Škofijski arhiv v Szombathelyu. — 76. Zala Okl., I, 279. — 77. Fejér G., Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. IV/1. Budae 1829, 166. — 78. Csánki, n. d., II, 726. — 79. Payr, Egyháztörténeti emlékek, I, 110. — 80. Klekl Jožef ml., Törniscse. Kalendar Srca J. 1910, 58—59. — 81. Stele Fr., Gradivo za prekmursko zgodovino. Časopis za zgodovino in narodopisje, XXII., Maribor 1927, 6—9. — 82. »pošten« = spoštovan. — 83. »ládavec« = oblastnik. — 84. Stele, n. d., ČZN, XXII, 8. — 85. Payr, Egyháztörténeti emlékek, I, 107. — 86. M. Kos, n. d., 202; Viktor Steska, Uprave stare Ljubljane. Priloga Slovenca z dne 1. I. 1941, 16. — 87. Succus inscriptionum familiis Gérczei, Cziraky, Zámbo, Jaklin... ad dominium Muray-Szombath spectantium, elaboratus Anno 1751 (= Succus), str. 2—3. — 88. Succus, str. 8—9. — 89. Visitatio canonica 1698, 741. Škofijski arhiv v Szombathelyu. — 90. Vis. can. 1698, 743. — 91. Vis. can. 1698, 745. — 92. Payr, Egyháztörténeti emlékek, I, 109—110. — 93. Vis. can. 1698, 745. — 94. Kovačič Fr., Gradivo za prekmursko zgodovino. ČZN, XXI, 9. — 95. Vis. can. 1698, 745; prim. Kronika, VI, 87. — 96. Vis. can. 1698, str. 791, 795, 731—732. — 97. Vasvármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest 1898, 68. — 98. Krajevni leksikon dravske banovine. Ljubljana 1937, 459. — 99. Bullae Bonifacii IX. P. M. 1389—1396. Budapest 1888, 257. — 100. Wenzel, Cod. dipl. Arpad. cont., X, 250. — 101. Zala Okl., II, 275. — 102. Csánki, n. d., II, 717. — 103. Csánki, n. d., II, 726. — 104. Csánki, istotam. — 105. Stele Fr., Umetnost v Slovenski krajini. Slovenska krajina, zbornik. Beltinci 1935, 25. — 106. Vis. can. 1698, 743. — 107. Payr, Egyháztörténeti emlékek, I, 103—128. — 108. Visitatio canonica 1756, str. 1085. Škofijski arhiv v Szombathelyu. — 109. Vis. can. 1698, str. 747, 788, 792, 793, 795, 716—718. — 110. Vasvármegye. Bpest 1898, 205. — 111. Payr, Egyháztörténeti emlékek, I, 107. — 112. Csánki, n. d., II, 789. — 113. Nadbiskupski arhiv Zagreb — Protokoli: Br. 70/I. Kanonske vizitacije: Archidiaconatus Bekšin, ann. 1688—1693. — 114. Vis. can. 1778 za župnijo Cankova. Škofijski arhiv v Szombathelyu. — 115. Csánki, Magy. tört. földr., III, Bpest 1897, 19. — 116. Kovačič Fr., Gradivo za prekm. zgodovino. ČZN, 1926, 18. — 117. Vis. can. 1698, Archidiaconatus Bexin. Nadbiskupski arhiv Zagreb. — 118. Nadbiskupski arhiv Zagreb — Protokoli Br. 73/IV — Archidiaconatus Bexin, ann. 1716—1720, sv. IV. — 119. Csánki, n. d., III, 20. — 120. Csánki, n. d., II, 725. — 121. Payr, Egyháztörténeti emlékek, I, 123. — 122. Vis. can. 1698, 762. Škof. arhiv v Szombathelyu; prim. Kronika, VI, 88. — 123.

Vis. can. 1756, str. 1377. Škof. arhiv v Szombathelyu. — 124. Korabinsky, n. d., 365. — 125. Csánki, n. d., III, 22. — 126. Nadbiskupski arhiv Zagreb. Protokoli: Br. 3/III. Kanonske vizitacije: Različne. — 127. Nadbiskupski arhiv Zagreb. Protokoli: Br. 70/I. Archidiaconatus Bexin, ann. 1690. — 128. Nadbiskupski arhiv Zagreb. A. Bekšin, Br. 75/VI. — 129. Korabinsky, n. d., 365. — 130. Payr, Egyháztörténeti emlékek, I, 110. — 131. Vis. can. 1698, 733. Škof. arhiv v Szombathelyu; prim. Kronika, VI, 87. — 132. Korabinsky, n. d., 404. — 133. Vis. can. 1698, 746. Škof. arhiv v Szombathelyu; prim. Kronika, VI, 87. — 134. Payr, Egyháztörténeti emlékek, I, 118 — in prim. Barthos-Kurucz, Egyetemes történelmi atlasz, str. 28. (Eng. szám. 11903/1932, VIII/C.).

— 135. Payr, n. d., I, 117. — 136. Vis. can. 1698, 795; prim. Kronika, VI, 89. — 137. Klekl Jožef ml., Törnisese. Kalendar Srca J. 1910, 59. — 138. Csánki, n. d., III, 117. — 139. Nadbiskupski arhiv Zagreb — Protokoli: Br. 1/I, Acta visitationum canonicarum. Tomus XIII, ab anno 1622 usque 1649. — 140. Nadbiskupski arhiv Zagreb — Protokoli Br. 3/III, Acta visit. canonicarum, ... ab anno 1650 usque 1669. — 141. Nadb. arh. Zagreb — Protokoli Br. 70/I, Arch. Bexin, ann. 1688—1695. — 142. Ivan Zelko, Statistika prebivalstva v Prekmurju. Kronika, VI, 90. — 143. Vis. can. 1720 za župnijo Turnišče. Nadb. arh. Zagreb — 144. Vis. can. 1750 za župnijo Turnišče. Nadb. arh. Zagreb. — 145. Korabinsky, n. d., 786.

ZAČETKI KEMIČNE INDUSTRIJE V LJUBLJANI IN NJENI OKOLICI

IVAN SLOKAR

Že v prvih začetkih človeške kulture so poznali barve, strojila, strupe in zdravila. Znano je že bilo pridobivanje kovin iz rud kakor tudi njihovo legiranje, izdelovanje lončevine in stekla. Vse to je slonelo skozi stoletja na empiričnih dognanjih in se je uveljavljalo v skromnem rokodelskem obsegu. Do industrijskega izdelovanja kemikalij je bila potrebna še dolga pot, prav tako tudi do analitične in sintetične kemije. Začetki kemične industrije se pojavljajo šele v XVIII. stoletju.

I. INDUSTRIJA BARV

Preden so se pojavile in uveljavile sintetične barve, so pridobivali barvila ali iz mineralnih ali iz vegetabilnih snovi.

Od mineralnih barv so izdelovali na slovenskih tleh (in sicer na Koroškem) od leta 1759 naprej svinčeno belino, svinčeno gladčino in minij, v Idriji od leta 1782 naprej cinober.

Kmalu nato so začeli izdelovati barve iz vegetabilnih snovi v neposredni bližini Ljubljane in sicer barvila iz barvnega lesa. Uvoženega preko Trsta iz prekomorskih dežel.

Prvi, ki se je lotil tega posla, je bil Jožef Desselbrunner, lastnik suknarne na Selu pri Ljubljani. Postavil je leta 1787 v sukarni mlin za rezanje in drobljenje barvnega lesa vseh vrst. Ni nameraval proizvajati taka barvila le za potrebe svoje suknarne, ampak tudi za splošno razpečavanje. Zaradi tega je razglasil postavitev tega mlina v vseh notra-

njeavstrijskih deželah kakor tudi v Trstu in v Gorici, kjer takih obratov ni bilo. Ko je Desselbrunnerjeva suknarne v začetku XIX. stoletja propadla, je prenehalo tudi izdelovanje barvil.¹

Pozneje je šele leta 1830 nastal enak obrat v Radečah pri Zidanem mostu, kjer je postavil mlin za rezanje in drobljenje barvnega lesa Janez Pothorn, lastnik tamkajšnje papirnice.²

Podoba je, da je bilo precejšnje povpraševanje po takih barvilih, ker je postavil Fidelis Terpic leta 1840 v Vevčah na desnem bregu Ljubljance poleg stiskalnice za olje tudi tovarno barvnega lesa. Od leta 1842 naprej je bila ta tovarna v sklopu industrijske družbe »Mehanična tovarna olja, papirja in barvnega lesa«. Mlin za rezanje in mletje barvnega lesa je imel dva stroja za skobljenje in rezanje, dva stroja za struženje, dva mlinska kamna za mletje v prah.³

Obrat za brušenje barvnega lesa je bil prenesen leta 1853 v mlin za žito, ki je stal nasproti fužinske graščine na desnem bregu Ljubljance. Oljarna je bila opuščena, nato se je leta 1860 izpremenil naziv firme v »C. kr. privilegirana mehanična vevška tovarna papirja in barvnega lesa«. ⁴ Papirnica je prešla leta 1870 v last graške družbe Leykam. Ob tej priložnosti je prevzel z dnem 1. julijem 1870 tovarno barvnega lesa Fidelis Terpic.⁵ Dne 3. decembra istega leta je bila vpisana v trgovinski register pod firmo »Kaltenbrunner Farbholzfabrik Fidelis Terpinz« in 20. maja 1873 kot »K. k. privilegierte Kaltenbrunner Farbfabrik«. Fidelis Terpic